

אזמרה לשמך

פסקי הלכות ותשובות מפי מורנו הגאון רבי עמרם פריד שליט"א

בענין הבדלה - חלק א

אם יש מעלה להבדיל על היין דווקא

שאלה: האם יש עניין להבדיל דווקא על היין ולא על מיץ ענבים.

תשובה: כבר הובאו לעיל דברי הפוסקים¹ שכתבו לגבי קידוש שמצווה מן המובחר לקדש על יין ישן, ומטעם זה גם לגבי הבדלה מצווה מן המובחר להבדיל על היין בדווקא כמו בקידוש, ומלבד זאת נראה שיש מעלה מיוחדת בהבדלה על היין, כמבואר בגמרא שהבדלה על היין היא סגולה לזכות בבנים זכרים, ולמדה הגמרא דין זה ממסמיכות הפסוק "להבדיל בין הקודש ובין החול", האמור בפרשת איסור כהנים בשתיית יין, לפסוק "אשה כי תזריע וילדה זכר", ופסוק זה של להבדיל נאמר לגבי איסור הכהנים בשתיית יין שהוא דווקא ביון, אבל במיץ ענבים מותרים², והרי שיש מעלה לעשות הבדלה ביין המשכר דווקא, ועליו נאמרה הסגולה שזוכה לבנים זכרים, ואולם יתכן לדחות ראייה זו³, ומכל מקום מצווה מן המובחר להבדיל על היין, וכתבו גדולי הפוסקים שאם מערב רבע כוס יין בשלשה רבעי כוס מיץ ענבים מקיים בזה את מעלה זו של מבדיל על היין כדין יין מזוג⁴.

ללמוד מן הפסוק, שהרי אין זה ייתור הפסוקים אלא רק אסמכתא לומר שרמזה התורה בפסוקים הללו את עניין ההבדלה על יין.

4. כפי שהתבאר לעיל בהלכות קידוש מדברי השולחן ערוך (סימן רעב ס"ה) שיעור מזיגת יין שהוא בחלק אחד יין כנגד שלשה חלקי מים, ואף שפסק הבית יוסף (סימן רד ס"ה) שברכת בורא פרי הגפן על יין מזוג היא כפי השיעור שדרך בני אדם לשתותו כיון באותו מקום, ובאליה רבה (שם סק"י) הביא דברי העולת תמיד שכתב שמתעם זה בימינו שטעם היין חלש אף אם מזוג במעט מים אין לברך עליו בורא פרי הגפן, וסיים שלמעשה צ"ע, ולפי זה בזמנינו אין כלל דין יין מזוג, ולא יועיל לערב רבע כוס יין בשלשת רבעי כוס מיץ ענבים, מכל מקום כתבו גדולי הפוסקים שכיון שמיץ ענבים משייח את טעם היין ואינו מגרע אותו כמו תערובת מים משום כך יש לראותו כיון מזוג, ונשאר דינו כדין יין מזוג לקיים בו את מעלת המבדיל על היין.

1. מגן אברהם (סימן רעב סק"ג) ומשנה ברורה (שם סק"ה).

2. בגמרא מסכת כריתות (יג ע"ב) מביאה הגמרא ברייתא שנחלקו תנאים בגדר איסור איסור הכהנים בשתיית יין, והלכה כדעת רבי אליעזר הסובר שחיוב מיתה בידי שמים נאמר דווקא על השותה רביעית מיין בן ארבעים יום, ואילו השותה פחות מרביעית או השותה יין מגתו אינו בכלל חיוב מיתה בידי שמים אלא בכלל אזהרה, וכן פסק הרמב"ם (הלכות ביאת מקדש פ"א ה"א), וכתב הרשב"א שאף האזהרה אינה אלא ביין מגתו שיש עליו שם יין, אבל הסוחט ענבים אין בו איסור כלל לכהנים שאין זה בכלל יין.

3. כיון שאין דרשה זו אלא אסמכתא, שהרי כל עיקר חובת הבדלה על הכוס אינה אלא מדרבנן כמבואר בגמרא ברכות (לג ע"א) וברמב"ם (הלכות שבת פכ"ט ה"ו), ועיקר הלימוד הוא ממסמיכות פרשת הבדלה שנאמרה על ידי יין לפרשת אשה כי תזריע, ומזה למדנו את עיקר חובת הבדלה על יין, אבל לגבי סוג היין הנצרך להבדלה אין לנו

הבדלה על בירה או קפה

שאלה: האם אפשר בשעת הדחק לעשות הבדלה על בירה או קפה.

תשובה: מן הדין אין לעשות הבדלה על בירה וקפה כלל, אלא על יין או מיץ ענבים בלבד, שדעת הרבה פוסקים שכל שהיין מצוי אין לסמוך על חמר מדינה⁵, ואף לדעת המקילים אין בזמנינו חמר מדינה כלל⁶, ובמקרה של אונס גמור עיין הערה⁷.

אף על פי שהוא פסול לקידוש מותר להבדיל עליו הואיל והוא חמר המדינה⁸, ומשמע בדבריו שלא חילק בין אם היין מצוי או לא, אלא בכל אופן שרוב שתיית המקום הוא מחמר מדינה מותר להבדיל עליו.

ובמשנה ברורה (סימן רעב סק"ד) כתב בהגדרת חמר מדינה "שאיין יין מצוי בכל העיר בשנה הזו, ועיקר שתייתו הוא משכר, ושאר משקין, ואם יש שם יין אלא שהוא ביוקר מקרי מצוי", ובביאור הלכה שם הביא שיטת הרמב"ם שאף אם יין מצוי באותה העיר אלא שעיקר שתייתם היא שכר נחשב השכר כחמר מדינה, והביא שם לדברי האליה רבה (סק"א) שדייק כן מדברי השולחן ערוך, ומשמע שנקט לעיקר כדעת הטור שלא יהיה יין מצוי בכל העיר, וכמו שכתב גם בסימן קפב, ומכל מקום הזכיר את שיטת הרמב"ם כדעה שלישית לסמוך עליה בשעת הדחק להקל אף במקום שהיין מצוי, ובשולחן ערוך הרב (סימן רעב ס"ו) נקט להקל כמשמעות הרמב"ם ולכן כתב בהגדרת חמר מדינה "שדרך רוב אנשי העיר לקבוע סעודתם על השכר או שאר משקין כמו שדרך לקבוע על היין במקום שהיין מצוי, הרי משקים אלו בעיר זו כמו יין ונקראים שם חמר מדינה", וכן הוסיף וביאר בקונטרס אחרון שם (סק"א), ונמצא מכל זה שכל שהיין מצוי וגדל קשה להקל לסמוך על חמר מדינה.

6. בהלכות קטנות כתב להצריך שיהיה משקה המשכר כמו יין, ואולם כבר כתב שם שמדברי השולחן ערוך לא משמע כן שכתב שבמקום שאין יין מצוי מקדשים על השכר ושאר משקין, ולא הצריך שיהיה משקה המשכר.

ובמגן אברהם (סימן קפב סק"א) הצריך תנאי נוסף לחמר מדינה שיהיו משקאות אלו חשובים שרגילים לשתות מהם, אבל במקומות שאין שותים אלא לפרכים אין זה חמר מדינה, וכן עוד (סימן רעב סק"י) "שאיין מקדשים על י"ש אלא אם כן במדינות שרוב שתיית ההמון היא י"ש בכל יום", ודבר זה קשה מאוד למצוא בזמנינו שיהיה משקה חשוב שדרך לקבוע עליו ושתיה עיקר שתייתו ממנו, ואין זה מצוי אלא במשקאות ממותקים, ומשקאות ממותקים יש לדמותם למה שכתב המשנה ברורה (סימן רצו סק"י) "ועל קוואס" ובארשט מוכח מט"ז בסימן קפ"ב ואליה רבה שם דאף בשעת הדחק אין מברכין, דאף שההמונים שותין אותן, מכל מקום לא חשיבי וכמו מים הוא", והטעם מבואר בתשובת מהרש"ל שהביא המשנה ברורה כיון

5. בגמרא בפסחים (קו ע"א) מבואר שאמימר הבדיל על שכר לאחר שהתברר לו שהוא חמר מדינה, ומכח זה פסק השולחן ערוך (סימן רצו ס"ב) שאפשר להבדיל על השכר אם הוא חמר מדינה, והוא הדין לשאר משקין, חוץ מן המים, וביאר בשערי תשובה שכוונתו בשאר משקים שהם חמר מדינה, ובהגדרת חמר מדינה כתב הטור (סימן רעב) בשם רשב"ם שנקרא חמר מדינה רק כשאין יין בכל העיר, ויש מפרשין דלא הוי חמר מדינה אלא אם כן שלא יהא יין גדל מהלך יום כל סביב העיר, ובמגן אברהם (סימן קפב סק"ב) הביא את דברי ה"ח שביאר דעת היש אומרים שהביא הטור שחמר מדינה הוא כל שאין היין גדל במהלך יום סביבות העיר שכוונתם להקל שאף אם יין מצוי בחנויות העיר אלא שאינו גדל סביבות העיר השכר חשוב חמר מדינה, וכן כתב התוספת שבת (סימן רעב סק"ב) בדעת היש אומרים, וכתב שם שהלכה כדבריהם להקל, אולם השיירי כנסת הגדולה (סימן קפב) כתב שדעת היש אומרים לחומרא שגם אם אין יין מצוי בעיר, כל שגדל יין סביבות העיר מהלך יום אחד אין השכר חשוב חמר מדינה, ולשיטתם בכדי שיהיה השכר חמר מדינה נצרכים ב' תנאים שלא יהיה יין בעיר, וגם שלא יגדל בסביבות העיר, ובאליה רבה (שם סק"ד) הביא את דברי השיירי כנסת הגדולה, וכתב שם שלא ראה היין במגן אברהם לדבריו שחולק על ה"ח הנ"ל, וכן הסכימו בודאי יש להקל", ומשמע בדבריו שנקט שדעת היש אומרים שחולק על ה"ח הנ"ל, וכן נראה (סק"א) ובנימוקי א"ח (לבעל מנחת אלעזר סימן רעב), וכן נראה דעת המשנה ברורה (סימן קפב סק"ח) שכתב לבאר את דברי השולחן ערוך שם שחמר מדינה הוא במקום שאין יין מצוי "היינו בכל העיר אף שבשאר עיירות במדינה זו נמצא יין הרבה", ובשער הציון שם (סק"ה) כתב ש"כל זה מתבאר מסימן רעב ס"ט, ואף דבטור נזכה שם עוד דעה דדוקא אם אין יין גדל מהלך יום סביבות העיר, בענינו לענין ברכת המזון בודאי יש להקל", ומשמע בדבריו שנקט שדעת היש אומרים שהצרכי שלא יהיה יין גדל סביבות העיר מהלך יום אחד, החמירו להצריך עוד תנאי וכדברי השיירי כנסת הגדולה ואליה רבה, ולא הקילו כביאור ה"ח שהביא המגן אברהם, ולכל הדעות בזמנינו בארץ ישראל שהיא מקום גידול יין, וגם היין מצוי נראה שאין להקל כלל בחמר מדינה, וכבר העיר בזה בקצות השולחן (סימן צו בדי השולחן סק"ח).

ואמנם כל זה הוא לדעות שהביא הטור, אבל ברמב"ם (הלכות שבת פכ"ט הי"ג) כתב ש"מדינה שרוב יינה הוא שכר

שיעור שתיית היין הנצרכת בהבדלה

שאלה: כמה שיעור הנצרך לשתות מכוס הבדלה.

תשובה: לכתחילה יש לשתות מכוס הבדלה בשיעור רביעית, כדין כוס של ברכה⁸, ובכדי שלא יכנס לספק ברכה אחרונה⁹, ואם אין בכוחו לשתות רביעית ישתה לכל הפחות רוב רביעית שהוא מלוא לוגמיו באדם בינוני¹⁰. ואם שתה פחות מכך, אם שתו המסובין יחד שיעור רוב רביעית יצאו ידי חובה¹¹, ואם לא שתו רוב רביעית ראוי לחזור ולצאת בהבדלה ממי שעדיין לא הבדיל¹², ואם אין לו מי שיבדיל צריך לחזור ולהבדיל בעצמו¹³.

וכל דברי המהרש"ל שהקל בשעת הדחק אמורים רק לגבי ברכת המזון שאין חשש ברכה לבטלה, ולא לגבי הבדלה שאם אין זה בכלל חמר מדינה הרי הוא מברך ברכה לבטלה.

8. במשנה ברורה (סימן רצו סק"ט וסק"ח) כתב שכל שלא שתה כמלוא לוגמיו לא יצא, והיינו שדין כוס הבדלה כדין קידוש שנתבאר דינו בגמרא בפסחים (קז ע"א) שאם לא שתה כמלוא לוגמיו לא יצא, ובשיעור מלוא לוגמיו הובאה לעיל בדיני קידוש מחלוקת הראשונים אם הוא שיעור רוב רביעית או פחות מרביעית או רביעית שלימה, וסתימת השולחן ערוך לגבי קידוש שמספיק ברוב רביעית, ואילו דעת הגאונים ורש"י ומשמעות הרמב"ם שצריך רביעית, ובאליה רבה כתב שיש לחוש לכתחילה לדעת הגאונים ורש"י ולהצריך שתיית רביעית, ועל כן גם לגבי כוס הבדלה שהשווה דינה לקידוש יש להצריך לכתחילה שתיית רביעית, ועיין עוד בהערה הבאה.

9. במגן אברהם (סימן רצו סק"ד) הביא דברי שבלי הלכת שכתב כוס של הבדלה רגיל המבדיל לשתות כולו ואין משקה ממנו בני הבית, ובמשנה ברורה (סק"ו) העתיק לדבריו, וכתב הטעם משום ספק ברכה אחרונה, וכמבואר בשולחן ערוך (סימן רי"א) שיש ספק בשיעור ברכה אחרונה בין אם בכזית או ברביעית ועל כן יזהר שלא לשתות בין כזית לרביעית, ועוד כתב בשולחן ערוך (סימן קצ ס"א) לגבי כוס של ברכה שכיון שיש ספק בשיעור ברכה אחרונה וכנ"ל משום כך לכתחילה ישתה מהכוס רביעית, ולא רוב רביעית שבזה נכנס לספק ברכה אחרונה.

10. כמבואר בהערה לעיל דברי המשנה ברורה ששיעור שתיית כוס הבדלה הוא רוב רביעית, וכפי שתימת השולחן ערוך לגבי קידוש. ולגבי ברכה אחרונה באופן זה דעת השולחן ערוך שמספיק לא יברך משום ספק ברכות להקל, אבל ה"ט"ז (סימן קצ ס"א) כתב שכל ששתה מלוא לוגמיו שהוא שיעור רוב רביעית יכול לסמוך ולברך ברכה אחרונה, אלא שלכתחילה ישתה רביעית לצאת ידי כל הפוסקים, ובמשנה ברורה (סק"ד) הביא הרבה אחרונים שחלקו עליו ונקטו שאין לברך, ונראה שהעצה לזה היא

שרוב שתיית הבינונים מהם, והיינו שאין בהם חשיבות כיון אלא עומדים לשתית הכל כמים, ומשקאות הללו דומים הם לקוואס ובארשט שהם עומדים לכל ואין בהם חשיבות כלל, וכן כתב בערוך השולחן (סימן רצו ס"ג) שלימונה היא מים מתוקנים ועדיין שם מים עליה וממילא אינה בכלל חמר מדינה, וכן ידוע בשם מרן החזון איש שנקט שבזמנינו אין חמר מדינה כלל, ומשום כך אין להקל להבדיל על משקה אחר מלבד יין או מיץ ענבים.

7. גם במקרה של אונס שאין לו יין כלל להבדיל עליו, יש לו להמתין ליום ראשון ולהבדיל על היין ולא לסמוך על הבדלה על חמר מדינה, ואולם כאשר לא יהיה באפשרותו להשיג יין גם ביום ראשון, מוטב שיבדיל על קפה משלא יבדיל כלל, וכן הביא בערוך השולחן (סימן רצו ס"ג, וסימן רעב ס"ד) שנהגו בשעת הדחק גדול להבדיל על חלב או תה ממותק, וביאר שם שגם י"ש אינו בכלל חמר מדינה שאין רגילים לשתותו בכל סעודה, ומכל מקום סמכו עליו משום חשיבות 'משקה', וכמו כן יש לסמוך בדוחק על חלב ותה ממותק, ואולם בשערי תשובה (סק"א) הביא מהברכי יוסף שכתב על דברי השולחן ערוך שהוא הדין שאר משקין "דלא אתי למימר כגון חלב ושמן", והיינו שאין כוונתו למשקה כחלב או שמן, אלא למשקאות חשובים שיש בהם תורת חמר מדינה, ולפי זה אם לא נדון את התה והקפה כחמר מדינה לא יצא בהם ידי חובתו, ובקצות השולחן (סימן צד בדי השולחן סק"ח) כתב שתה קפה אין רגילים לקבוע סעודתו עליהם ולכן אף שהם משקאות חשובים אינם בכלל חמר מדינה, וכן כתב במנחת שבת (סימן צו סק"א), ולכן אין לסמוך בזה אלא בדוחק גדול.

ולגבי הבדלה על בירה [לבנה] יש שפקפקו שבעבר הייתה הבירה משקה חשוב להגישו ולכבד בו, כיום נשתנו הטבעים ואין דרך לשתותו ולכבד בו, ואף שיש שנהגו לשתותו באירועים שונים, בוודאי שאי אפשר להגדירו כמשקה שעיקר שתיית בני העיר ממנו, או שדרך רוב אנשי העיר לקבוע עליו, ועל כן נראה שאין לדונו כחמר מדינה כלל, ובפרט לגבי הבדלה שיש לחוש משום ברכה לבטלה וכמו שכתב המשנה ברורה (סימן רצו סק"י) לגבי קוואס ובארשט שאין לסמוך להקל בהם אף בשעת הדחק,

השומע הבדלה ומסופק אם יצטרך לחזור ולהוציא את בני ביתו אם יצא ידי חובתו

שאלה: מי ששומע הבדלה ומסופק לו אם בני ביתו שמעו הבדלה, ודעתו עתה בעת ההבדלה לשוב לביתו ולהוציא את בני ביתו, וכשהגיע לביתו ראה שבני ביתו יצאו כבר ידי חובת הבדלה, האם יצא ידי חובת הבדלה או לא.

תשובה: יצא ידי חובתו ואינו צריך לחזור ולהבדיל, שכיון שהיה מסופק בעת שמיעת ההבדלה אם יצטרך לחזור ולהבדיל, הרי הוא כמו שהתנה¹⁴ שאם כבר שמעו בני ביתו מכווין לצאת, ואם לא שמעו מכווין שלא לצאת, וכיון ששמעו יצא ידי חובתו¹⁵, ואולם לכתחילה ראוי באופן זה שיכווין שלא לצאת כלל בשמיעת ההבדלה, ויחזור ויבדיל בכל אופן בביתו¹⁶.

ביעבד, ועל כן אין לסמוך על שתיית המסובים אלא ביעבד ולא לכתחילה.

12. כמבואר במשנה ברורה הנ"ל (סימן רצו סק"ט) שאם לא שתי מלוא לוגמיו מכוס הבדלה לא יצא ידי חובה, ומכל מקום מוטב שיצא מאחר בכדי לחוש לדעת שולחן ערוך הרב (סימן קצ ס"ד) וערוך השולחן (סימן רצא ס"ל), [ועיין עוד מה שנתבאר בזה בשאלה העוסקת בחולה שאינו יכול לשותת אלא מעט, וכן בשאלה העוסקת בקטן פחות מחינוך ששתה את כוס ההבדלה].

13. כהכרעת המשנה ברורה המובא בהערה הקודמת שכל שלא שתי מלוא לוגמיו שהוא רוב רביעית לא יצא ידי חובת הבדלה.

14. שדעתו על הספק היא כתנאי.

15. מקור הדין שמועיל תנאי במצוות הוא בדברי השולחן ערוך (סימן תפ"ג) שכתב שהמתפלל עם הציבור ערבית מבעוד יום סופר עמהם ספירת העומר, ואם יזכור בלילה יברך ויספור, וכתב המשנה ברורה (סק"ט"ז) בשם המגן אברהם שכוונת השולחן ערוך היא שבשעה שסופר עם הציבור יחשוב בדעתו אם אזכור אחר כך בלילה למנות אין אני רוצה לצאת בספירה זו, ובשואל ומשיב (מהדורא ד ח"ג סימן קכז) ובמחזה אברהם (סימן לד) כתבו שמטעם זה מועיל גם תנאי בהבדלה.

16. בשלמת חיים (אורח חיים סימן רסא) כתב שאין להקל בתנאי אלא באופן שיש לחוש שישכח לקיים את המצווה לאחר מכן כמו ספירת העומר, אבל בהבדלה שלא ישכח אין להקל לכתחילה לצאת על ידי תנאי.

שיאכל מזונות או פירות בשיעור כזית ויכלול בברכה אחרונה גם את היין, ואף שכתב השולחן ערוך (סימן רח ס"ח) בשם תרומת הדשן (סימן ל) שאין לכלול על הספק שום דבר בברכת מעין ג', כבר כתב המשנה ברורה שם (סק"ב) בשם הט"ז שכל דברי התרומת הדשן אמורים דוקא לכתחילה אבל אחר שאכל ויש לו ספק מוטב שיכלול משיאיר בספק חיוב ברכה אחרונה, ובשער הציון שם (סק"ח) הביא עוד הרבה אחרונים שכתבו כן והביא גם את דברי רבי עקיבא איגר שפקפק בעיקר דינו של התרומת הדשן, ומשום כך באופן זה ששתה רוב רביעית מהיין והרי הוא בספק ברכה יוכל לכלול בברכת מעין ג' שיברך על מיני מזונות גם תוספת על הגפן, ובפרט באופן זה שדעת הט"ז שרוב רביעית מברך עליו על הגפן.

11. בשולחן ערוך (סימן רצא ס"ד) הביא שיש אומרים שאם בין כולם טעמו כמלוא לוגמיו יצאו שתיית כולם מצטרפת לשיעור, ושוב הביא שם את דעת הגאונים הסוברים שאם לא שתי המקדש בעצמו כמלוא לוגמיו לא יצא, וכתב שם השולחן ערוך שראוי לחוש לדבריהם, וסיים שזה דוקא לגבי קידוש אבל בשאר דברים הטעונים כוס מודים הגאונים דסגי בטעימת אחר, ובביאור הלכה שם הביא את דברי האליה רבה שכתב שעיקר ההלכה כדעת הסוברים ששתיית המסובים מצטרפת להשלים שיעור רוב רביעית, וכתב הביאור הלכה שמדברי הראשונים נראה שאין לסמוך על שתיית המסובים, ועוד הביא דברי המגן אברהם שכתב שגם היש אומרים שכתבו שמועיל הוא רק

ברכת ישר כח להרב רוני
ליקר שליט"א על סיועו
בהדפסת הגליון

לתרומות והנצחות, להערות
והארות, ולקבלת העלון במייל
ניתן ליצור קשר 052-7175517
a0527175517@gmail.com

ברכת ישר כח להרב אריה
שינפלד שליט"א על סיועו
בהדפסת הגליון